Klub 44

Liga zadaniowa Wydziału Matematyki, Informatyki i Mechaniki, Wydziału Fizyki Uniwersytetu Warszawskiego i Redakcji *Delty*

Skrót regulaminu

Każdy może nadsyłać rozwiązania zadań z numeru n w terminie do końca miesiąca $n+3$. Szkice rozwiązań zamieszczamy w numerze $n+4$. Można nadsyłać rozwiązania czterech, trzech, dwóch lub jednego zadania (każde na oddzielnej kartce), można to robić co miesiąc lub z dowolnymi przerwami. Rozwiązania zadań z matematyki i z fizyki należy przesyłać w oddzielnych kopertach, umieszczając na kopercie dopisek: **Klub 44 M** lub **Klub 44 F**. Oceniamy zadania w skali od 0 do 1 z dokładnością do 0,1. Ocenę mnożymy przez współczynnik trudności danego zadania: $WT = 4 - 3S/N$, gdzie S oznacza sumę ocen za rozwiązania tego zadania, a N – liczbę osób, które nadesłały rozwiązanie choćby jednego zadania z danego numeru w danej konkurencji (**M** lub **F**) – i tyle punktów otrzymuje nadsyłający. Po zgromadzeniu **44** punktów, w dowolnym czasie i w którejkolwiek z dwóch konkurencji (**M** lub **F**), zostaje on członkiem **Klubu 44**, a nadwyżka punktów jest zaliczana do ponownego udziału. Trzykrotne członkostwo – to tytuł **Weterana**.
Szczegółowy regulamin został wydrukowany w numerze 7/1990.

Termin nadsyłania rozwiązań:
30 XI 1991

Zadania z matematyki nr 223, 224

Redaguje Marcin E. KUCZMA

223. W trójkącie ABC kąt wewnętrzny przy wierzchołku C ma miarę trzykrotnie większą niż kąt wewnętrzny przy wierzchołku A. Dowieść, że wysokość opuszczona z wierzchołka C jest krótsza niż połowa boku AB.

224. Liczba naturalna $n > 1$ jest dzielnikiem liczby $p-1$, gdzie p jest dzielnikiem pierwszym liczby n^3-1. Znaleźć związek między p i n (w postaci równości wielomianowej).

Zadanie 224 zaproponował pan Henryk Pawłowski z Torunia.

Rozwiązania zadań z matematyki z numeru 4/1991
Przypominamy treść zadań:

219. Niech $x_n = \sum_{k=2}^{n} \left(\frac{k-1}{k}\right)^n$ dla $n=2,3,4,\ldots$ Czy ciąg (x_n/n) jest zbieżny?

220. W trójkąt ABC wpisano okrąg styczny do boków tego trójkąta w punktach P, Q, R. Miary kątów trójkąta ABC równe są α, β, γ; miary kątów trójkąta PQR wynoszą α', β', γ'. Dowieść, że

$$\sin\alpha\sin\beta\sin\gamma \le \sin\alpha'\sin\beta'\sin\gamma' .$$

219. Badany ciąg jest zbieżny. Dowód: przyjmijmy

$$(1)\qquad a_{nk} = \frac{1}{n}\left(1-\frac{1}{k}\right)^n, \quad b_{nk} = \frac{1}{n}\mathrm{e}^{-n/k}, \quad c_{nk} = b_{nk} - a_{nk}$$

dla $n \ge k \ge 1$. Wykażemy, że

$$(2)\qquad \lim_{n\to\infty} \sum_{k=1}^{n} c_{nk} = 0 .$$

W nierówności $1 - t < \mathrm{e}^{-t} < 1 - t + t^2$ (dla $t>0$) podstawiamy $t=1/k$ i podnosimy wszystkie trzy człony do n-tej potęgi. Otrzymujemy związki

$$a_{nk} < b_{nk} < \frac{1}{n}\left(1 - \frac{1}{k} + \frac{1}{k^2}\right)^n .$$

Stąd

$$(3)\qquad 0 < c_{nk} < \phi(\beta_k) - \phi(\alpha_k),$$

$$\text{gdzie } \phi(t) = \frac{1}{n}t^n, \quad \alpha_k = 1 - \frac{1}{k}, \quad \beta_k = 1 - \frac{1}{k} + \frac{1}{k^2}.$$

Zgodnie z twierdzeniem Lagrange'a, $\phi(\beta_k) - \phi(\alpha_k) = (1/k^2)\phi'(\xi) = \xi^{n-1}/k^2$ dla pewnego $\xi \in (\alpha_k;\beta_k)$. Stąd i z (3)

$$(4)\qquad 0 < c_{nk} < \frac{1}{k^2}\left(1 - \frac{1}{k} + \frac{1}{k^2}\right)^{n-1}.$$

Wobec tego

$$(5)\qquad 0 < c_{nk} < \frac{1}{k^2} \quad \text{oraz} \quad \lim_{n\to\infty} c_{nk} = 0 \ \ (\text{dla każdego } k);$$

ostatnia relacja graniczna wynika dla $k\ge 2$ z oszacowania (4), a dla $k=1$ – wprost z definicji (1).

Ustalmy $\varepsilon>0$ oraz taką liczbę naturalną m, że $\sum_{k=m+1}^{\infty} 1/k^2 < \varepsilon$ (możemy to zrobić, bo szereg $\sum 1/k^2$ jest zbieżny). Zatem

$$\sum_{k=1}^{n} c_{nk} < \sum_{k=1}^{m} c_{nk} + \sum_{k=m+1}^{n} \frac{1}{k^2} < \sum_{k=1}^{m} c_{nk} + \varepsilon < 2\varepsilon$$

dla dostatecznie dużych n; wynika to ze związków (5), bowiem m jest ustalone. Równość (2) jest tym samym udowodniona. Zauważmy teraz, że

$$(6)\qquad \frac{x_n}{n} = \sum_{k=2}^{n} a_{nk} = \sum_{k=1}^{n} a_{nk};$$

natomiast $\sum_{k=1}^{n} b_{nk}$ jest sumą Riemanna funkcji ciągłej

$$f(x) = \begin{cases} \mathrm{e}^{-1/x} & \text{dla } x \in (0;1), \\ 0 & \text{dla } x = 0, \end{cases}$$

odpowiadającą podziałowi przedziału $\langle 0;1\rangle$ na n równych części.

Graniczną wartością tej sumy (przy $n \to \infty$) jest całka $\int_0^1 f(x)\mathrm{d}x$.

Na mocy (1), (2) i (6) ta sama liczba jest też granicą badanego ciągu (x_n/n). Jej przybliżona wartość: 0,1484955... (Liczba ta dopuszcza i inne przedstawienia całkowe, ale nie wyraża się przez funkcje elementarne i znane stałe.)

220. Możemy przyjąć, że punkty P, Q, R leżą odpowiednio na bokach BC, CA, AB, oraz że α, β, γ, α', β', γ' są odpowiednio miarami kątów A, B, C, P, Q, R rozważanych trójkątów. Mamy więc równość

$$\begin{aligned} 180^\circ &= |\angle BPR| + |\angle RPQ| + |\angle QPC| = \\ &= \frac{1}{2}(180^\circ - \beta) + \alpha' + \frac{1}{2}(180^\circ - \gamma). \end{aligned}$$

Stąd $\alpha' = (\beta+\gamma)/2$, a zatem

$$\begin{aligned} \sin\alpha' &= \sin\left(\frac{\beta}{2} + \frac{\gamma}{2}\right) = \sin\frac{\beta}{2}\cos\frac{\gamma}{2} + \cos\frac{\beta}{2}\sin\frac{\gamma}{2} \ge \\ &\ge 2\sqrt{\sin\frac{\beta}{2}\cos\frac{\gamma}{2}\cos\frac{\beta}{2}\sin\frac{\gamma}{2}} = \sqrt{\sin\beta\sin\gamma} \end{aligned}$$

i analogicznie $\sin\beta' \ge \sqrt{\sin\gamma\sin\alpha}$, $\sin\gamma' \ge \sqrt{\sin\alpha\sin\beta}$. Mnożąc stronami te trzy nierówności uzyskujemy tezę zadania.

Zadania z fizyki nr 121, 122

Redaguje Jerzy B. BROJAN

121. Astronauci podróżujący rakietą w przestrzeni kosmicznej nagle wykrywają pocisk znajdujący się w odległości r i poruszający się wprost w ich kierunku z prędkością (względną) v. Pocisk nie ma napędu i jest zaprogramowany tak, że wybucha w chwili największego zbliżenia do rakiety. W jakim kierunku astronauci powinni skierować dyszę silnika, aby minimalna odległość od pocisku miała wartość maksymalną? Przyjąć, że rakieta z włączonym silnikiem porusza się ze stałym przyspieszeniem a. Załóżmy teraz, że pocisk nie wybucha, ale wysyła promienie γ. Czy opisany powyżej optymalny kierunek dyszy gwarantuje także pochłonięcie najmniejszej dawki?

122. W obwodzie przedstawionym na rysunku wszystkie żaróweczki są jednakowe. Jakim wzorem wyraża się zależność prądu przepływającego przez żaróweczkę od przyłożonego napięcia, jeśli żaróweczka A pali się tak samo jasno jak B, przy każdym nastawieniu potencjometru?

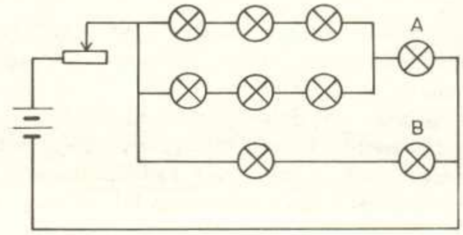

Rozwiązania zadań z fizyki z numeru 4/1991

Przypominamy treść zadań:

117. Jaka jest maksymalna możliwa wartość sprawności przekładni ślimakowej (rys.), jeśli współczynnik tarcia zębów jest równy f?

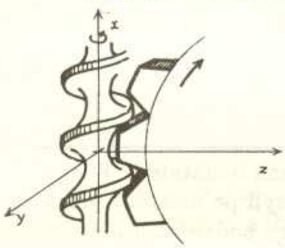

118. W przedstawionym obwodzie suwak przesuwano wzdłuż opornika $R_3 - R_4$ do uzyskania minimum dźwięku. Wykazać, że na ogół dźwięk nie zanika całkowicie przy żadnym położeniu suwaka. Jaki warunek musi być spełniony, aby dźwięk zanikł?

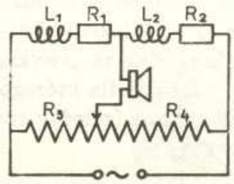

117. Przyjmijmy, że oś obrotu pierwszego koła (napędowego) pokrywa się z osią x, a oś obrotu drugiego koła – z osią y; wtedy w punkcie zazębienia zęby pierwszego koła poruszają się w kierunku osi y, a zęby drugiego – w kierunku osi x. Oznaczmy przez $\mathbf{n}$ jednostkowy wektor prostopadły do płaszczyzny zetknięcia się zębów obu kół:

$$\mathbf{n} = (\cos\Theta\cos\phi,\ \cos\Theta\sin\phi,\ \sin\Theta),$$

tzn. kąt ϕ wskazuje nachylenie zębów w płaszczyźnie xy, a kąt Θ opisuje odchylenie w kierunku trzeciej osi z. Jeśli Δy oznacza małe przesunięcie zębów pierwszego koła, a Δx – drugiego, to wektor przesunięcia względnego (poślizgu) będąc różnicą wektorową tych przesunięć jest dany wyrażeniem

$$\mathbf{t} = (\Delta x, -\Delta y, 0)$$

i musi być prostopadły do wektora $\mathbf{n}$. Stąd

$$\frac{\Delta x}{\Delta y} = \mathrm{tg}\phi .$$

Siłę wzajemnego oddziaływania zębów $\mathbf{F} = (F_x, F_y, F_z)$ możemy rozłożyć na składową normalną $\mathbf{F_n} = (\mathbf{F}\cdot\mathbf{n})\mathbf{n}$ i składową styczną $\mathbf{F_{st}} = \mathbf{F} - \mathbf{F_n}$. Ponieważ $\mathbf{F_{st}}$ jest równoległa do wektora $\mathbf{t}$, więc siła ta nie ma składowej z, czyli $F_z = (\mathbf{F}\cdot\mathbf{n})n_z$. Korzystając z tego związku możemy obliczyć długość wektorów $\mathbf{F_n}$ i $\mathbf{F_{st}}$ eliminując z równań F_z.

$$F_n = |\mathbf{F}\cdot\mathbf{n}| = \frac{|F_x n_x + F_y n_y|}{\sqrt{n_x^2+n_y^2}}, \quad F_{st} = \frac{|F_y n_x - F_x n_y|}{\sqrt{n_x^2+n_y^2}} .$$

Stosunek F_{st}/F_n jest współczynnikiem tarcia f. Gdy pierwsze koło jest napędowe, a drugie odbiera energię, należy podstawiając tu otrzymane wyrażenia na F_n i F_{st} pominąć moduły. Dalsze przekształcenia prowadzą do wzoru

$$F_x = F_y \frac{\cos\phi - h\sin\phi}{\sin\phi + h\cos\phi}, \quad \text{gdzie} \quad h = \frac{f}{\cos\Theta}$$

(przekładnia może działać tylko wtedy, gdy licznik jest dodatni). Praca koła napędowego jest równa $F_y\Delta y$, a praca drugiego koła – $F_x\Delta x$. Stosunek tych dwóch wyrażeń jest sprawnością przekładni η.

$$\eta = \frac{F_x\Delta x}{F_y\Delta y} = \frac{\cos\phi - h\sin\phi}{\sin\phi + h\cos\phi}\cdot\frac{\sin\phi}{\cos\phi} = \frac{\sin 2\phi + h(\cos 2\phi - 1)}{\sin 2\phi + h(\cos 2\phi + 1)} .$$

Sprawność jest tym większa, im mniejsze jest h, zatem w optymalnym przypadku $\Theta=0$, $h=f$. Aby obliczyć optymalną wartość ϕ, korzystnie jest przekształcić

$$\frac{2f}{1-\eta} = \sin 2\phi + f(\cos 2\phi + 1)$$

i teraz przyrównać pochodną względem ϕ do zera. Ostatecznie otrzymujemy $\mathrm{tg}2\phi = \frac{1}{f}$ i

$$\eta_{max} = \frac{\sqrt{1+f^2} - f}{\sqrt{1+f^2} + f} .$$

118. Gdy głośnik nie daje żadnego sygnału, nie przepływa przez niego żaden prąd i nie ma też na nim żadnego napięcia, tzn. napięcia w górnej gałęzi równają się odpowiednim napięciom w dolnej gałęzi:

$$U_{L_1R_1} = U_{R_3}, \qquad U_{L_2R_2} = U_{R_4} .$$

Znikanie napięcia na głośniku zachodzi tylko wtedy, gdy powyższa równość dotyczy zarówno amplitud, jak i faz napięć. Zastosujmy więc metodę liczb zespolonych i podstawmy zespolone zawady cewek i podzielmy równania stronami

$$\frac{L_1\omega i + R_1}{L_2\omega i + R_2} = \frac{R_3}{R_4} . \tag{1}$$

Rozpatrując oddzielnie część rzeczywistą i urojoną lewej strony dochodzimy do warunku

$$\frac{L_1}{L_2} = \frac{R_1}{R_2} = \frac{R_3}{R_4} . \tag{2}$$

Konieczny jest więc nie tylko dobór odpowiednich wartości R_3 i R_4, lecz także spełnienie lewej równości (2) (oczywiście, równanie (1) może być spełnione także przy $R_1 = R_2 = 0$).